

Els Planella. Barons de Granera i senyors de Talamanca*

CARLOS GONZÁLEZ REYES

Introducció

Investigar el discórrer d'una família noble catalana pot semblar curiosament anacrònic en un moment en què els historiadors sovint tracten d'explicar a grans trets la història de tots els grups socials en determinades regions i en un moment donat. Així doncs, aquest treball seria un exercici certament anacrònic si es proposés establir una simple successió genealògica dels seus membres sense tenir present la imbricació i els aspectes que se'n deriven en els àmbits polític i social durant el seu decurs històric. En canvi, el que es pretén és integrar el bagatge específic d'una nissaga en allò general d'un estament. L'objectiu últim és contribuir a una comprensió més profunda de la petita i mitjana noblesa del Principat i, per extensió, de la societat i la política catalanes, així com dels processos de canvi que va experimentar al llarg de la baixa edat mitjana i l'era moderna.

* Resum del treball final del Màster en Estudis Històrics, menció Història Moderna, llegit al Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona el 29 de juny de 2011, davant un tribunal format pels professors Fernando Sánchez Marcos (director del treball), Xavier Gil Pujol i Miquel Àngel Martínez Rodríguez, que va obtenir la qualificació d'Excel·lent.

Marc teòric de la recerca. Estat de la qüestió

Tal i com ja apuntà James Amelang a mitjans de la dècada dels vuitanta, l'aproximació a l'elit dirigent catalana del període modern planteja diversos problemes per la dificultat de precisar quins són els seus límits. Des d'aleshores, han sorgit tot un conjunt d'estudis encaminats a aportar llum sobre el tema. Els enfocaments interdisciplinaris, minuciosos i sistemàtics d'aquests darrers anys han permès avançar en el coneixement d'aquesta elit, en un procés sempre obert i perfectible. Per a García Cárcel (2010), la frontera que determina aquesta suposada condició és complexa.

En ella incideixen components econòmics (patrimoni i rendes), polítics (càrrecs públics i poder institucional), jurídics (títols), culturals (monopoli de la cultura hegemònica i capacitat de perpetuació a través d'herències) i de sociabilitat (notabilitat, reconeixement). També ha sigut motiu d'especial interès per a alguns investigadors la seva pròpia composició (Carrió Arumí, 2003), trajectòria (Oliva i Ricós, 2002) i pràctiques socials (Fernández Trabal, 2002). Alhora, conèixer amb exactitud on acaba el seu control i influència en el poder i on comença el clientelisme amb la resta de la dinàmica social ha estat un tema de freqüent atenció (Fargas Peñarrocha, 2002). En aquest darrer punt, els diversos treballs que han vist la llum en l'última dècada han contribuït a afermar la idea que l'elit dirigent catalana del període modern es va caracteritzar per les interrelacions de projecció o de dependència inscrites en una dinàmica d'intercanvis, permeabilitat i sociabilitat (Martínez Rodríguez, 2010).

Hipòtesi de treball i fonts

Els Planella són un clar exponent de família de la petita noblesa que enfonsa les seves arrels en la baixa edat mitjana i és protagonista d'un progressiu —tot i que no sempre lineal— ascens en el període modern, quan passa a formar part de l'elit governativa del Principat. Al llarg d'aquests

segles, en paral·lel a la seva tasca política, els seus membres van teixir un conjunt d'aliances en l'àmbit social que els van reportar importants beneficis tant econòmics com polítics.

La hipòtesi principal d'aquesta recerca ha estat verificar que la família Planella, en la línia d'altres llinatges de la petita i mitjana noblesa catalana, va vincular-se entre els segles XIV i XVIII a les estructures de poder reial i posteriorment municipal i al marc social que les envoltava, fins a formar part d'aquesta elit governativa. Tot això, amb una triple finalitat: aconseguir prestigi i poder, beneficis econòmics i una major representativitat social

Per a l'anàlisi de la seva trajectòria des del segle XIII fins a finals del segle XVIII ha estat necessari l'aproximació a fonts tant polítiques (llibres de registre del veguer i batlle de Manresa, dietaris de la Generalitat de Catalunya, registre de deliberacions del Consell de Cent), com personals (documentació notarial: capítols matrimonials, testaments) i econòmiques (vendes de propietats, rendes, etc.).

Els orígens de la nissaga (segle XIII)

Alguns dels membres de la família, originària del Mas Planella de Moià, s'havien dedicat al llarg del segle XIII al comerç de draps, tasca que els serví per invertir els beneficis en la compra de terres i drets. Amb tot, va ser un segle més tard quan van començar a gaudir d'un considerable poder econòmic i polític al Moianès

Religiosos, funcionaris reials, beats i professes van ser alguns dels oficis i càrrecs que van ocupar. Al llarg de les seves vides, tots ells van tenir molt present la rellevància del seu paper a l'administració i la política del Principat. Alhora, també van ser conscients de la importància de pertànyer a un llinatge —entès com a base ideològica i material— i de la necessitat de dur a terme un conjunt d'aliances que els reportessin un progressiu ascens que repercutís més enllà de les seves persones i englobés el seu parentiu més proper.

La consolidació política i social del llinatge (segle XIV)

Al llarg d'aquesta centúria, diversos Planella es van dispersar per diferents punts de la geografia catalana i van donar origen a tot un seguit de branques familiars menors. La plana de Vic, Perpinyà, Mollet i —ja a partir del segle XV— la ciutat de Barcelona van ser alguns dels seus destins. També, i de forma molt significativa, es poden trobar representats als dominis de la Corona d'Aragó al Regne de Sicília.

Durant la segona meitat de segle, els representants més destacats del llinatge van ser quatre: Bernat de Planella, veguer de Manresa; Pere de Planella, almirall de Sicília; Ramon de Planella, conseller reial de Martí l'Humà, i Pere de Planella, bisbe de Barcelona. Tots ells estaven units per diferents llaços de parentiu que els van servir per teixir una important xarxa d'aliances socials. Va destacar, dins d'aquesta política, la unió per matrimoni amb els senyors de Talamanca. A partir d'aleshores, els Planella van quedar articulats en dues grans branques familiars: la dels barons de Granera i la dels senyors de Talamanca. Ambdues van mantenir una relació fluida al llarg dels segles posteriors i van tenir una trajectòria similar en la vida política i econòmica del Principat.

A finals del tres-cents, els caps familiars ja eren senyors de la casa de Molins i tenien jurisdicció sobre un important conjunt patrimonial. Entre els seus extensos béns es comptava Castellnou de Moià, la castlania de Clarà, Rodors, els castells i termes de Castellcir, Granera, Mura, Talamanca i Calders, a més d'altres dominis més petits com la castlania de Tona. Aquestes heretats van ser successivament encabides dins del títol principal de barons de Granera, eclesiàstics de Catalunya, comtes de Clarà i senyors de Talamanca, que no va restar en les mans d'una única persona i branca de la família al llarg dels segles posteriors.

Un tortuós destí (segle XV)

A partir de l'any 1400, els Planella vivien en una relativa i tranquil·la comoditat a Moià, i alguns dels seus membres, de forma incipient, a Barcelona. Amb tot, va tenir particular incidència en la seva trajectòria la complicada gestió de les seves propietats per la vinculació progressiva d'aquestes al Consell de Cent barceloní pel procés de carreratge. L'exemple més significatiu va ser el de la vila de Castellnou, ansiosa d'alliberar-se de les pesades càrregues dels seus senyors. Finalment, el 1408, i per privilegi reial, va tornar a unir-se a la vila de Moià que, des de temps enrere, era ja «carrer de Barcelona» (Ferrer i Mallol, 2006).

En aquest context tingué lloc l'interregne del Compromís de Casp. Els desordres que generà al llarg i ample del Principat no van afectar, en gran mesura, la família. De la informació que se'ns conserva referida a aquest esdeveniment es pot comprovar, amb relativa claredat, el suport de la major part dels seus membres a Jaume II d'Urgell. La raó no és altra que els serveis que diversos d'ells havien prestat no tan sols a Pere III i Martí l'Humà, sinó també a la mateixa Isabel d'Aragó, filla i germana dels anteriors i esposa de Jaume II.

Al llarg de la segona meitat de segle, les conseqüències de la guerra civil catalana, així com les mesures sorgides arran de la Sentència Arbitral de Guadalupe i la filiació de la major part dels membres de la família al bàndol de la Generalitat, van fer que ens trobem amb poca presència documental sobre el llinatge. A partir d'aleshores, la nissaga va entrar en un període de relativa crisi. Així es desprèn de la pèrdua no tan sols de les possessions de Castellcir arran de la seva filiació contrària a Joan II, sinó també d'altres nombroses pèrdues territorials, com ara la castlania de Tona, a partir de l'abolició dels mals usos.

La desaparició a les fonts (segle XVI)

Al llarg dels tres primers quarts d'aquest segle no existeix documentació rellevant de la família referida a activitat política, excepte alguna succinta presència a la Diputació. Per contra, són diverses les fonts que deixen constància de la venda de propietats, empenyoraments i altres transaccions econòmiques realitzades pels caps de les dues principals branques. Totes elles són mostra de la progressiva i difícil situació econòmica a la qual s'havien vist abocats per les pèrdues territorials i pel progressiu descens de les seves rendes.

A finals de segle, les disputes entre la Diputació del General i la Corona es van anar incrementant a conseqüència de la incomprensió del Consell d'Aragó davant les queixes sistemàtiques de la Diputació responia a la inoperància endèmica de l'aplicació de la Constitució de l'Observança. Les Corts de Barcelona celebrades el 1599 no van ajudar a suavitzar les friccions entre el Consistori, el virrei i el monarca. En aquest context, farcit de desacords, els Planella no hi van tenir cap paper rellevant. Les informacions que se'n conserven són d'àmbit personal. A través dels seus capítols matrimonials i testaments es pot comprovar que encara mantenien la tendència a casar els fills del llinatge amb altres famílies de la noblesa. Aquesta pràctica, però, va canviar a partir de la segona meitat del segle següent per incloure també grans clans de l'elit política barcelonina sense títol ni privilegi de noblesa.

El moment àlgid de la família (segle XVII)

L'obertura del Consell de Cent a l'estament noble a partir de 1621 va suposar una important embranzida política per a la família per la vinculació que hi van començar a tenir. A més, tot i conservar la residència a Moià, progressivament més membres es van anar establint a la ciutat de Barcelona de forma permanent, concretament al carrer del Pi, zona tradicional de residència de la noblesa i l'elit local de la ciutat. També

va començar a ser més destacada la seva presència en les diferents Corts celebrades per Felip III com les de 1626 i 1632.

Arribats a aquest punt, hem de parar també atenció a l'agitat context català de la segona meitat del segle XVII, ja que va ser en aquest on els Planella van despuntar de forma més notòria. La Guerra dels Segadors havia esclatat al Principat i bona part dels membres de les dues principals branques, lluny de mantenir-se propers als avalots que van tenir lloc a la ciutat de Barcelona, van marxar a les seves propietats moianeses. Un cop finalitzada, van tornar a la Ciutat Comtal. A partir d'aquest moment, diversos d'ells van continuar teixint un important conjunt d'aliances personals i polítiques. Com línies enrere s'ha apuntat, les unions matrimonials no tan sols van tenir com a protagonistes els representants de les cases nobiliàries, sinó que també van començar a fer-se amb altres nissagues vinculades al poder de la ciutat. L'exponent més representatiu d'aquesta tendència va ser Joan Baptista de Planella i Cruïlles, baró de Granera. Al llarg de la seva vida es maridà en cinc ocasions amb filles de juristes, polítics, mercaders, etc., fet que li reportà un considerable patrimoni i preeminència social. Amb tot, va ser un germà seu, Antoni de Planella i Cruïlles, abat de Sant Pere de Besalú, qui va copsar un dels majors càrrecs polític. Va ser president de la Generalitat en dues ocasions: la primera entre 1692-1696 i la segona durant el convuls període de 1701-1704.

Tot i aquesta major rellevància per part de diversos representants del llinatge, a finals del segle XVII els Planella van patir una important crisi econòmica. Si bé van incorporar patrimonis per matrimoni, aquests, en molts casos, estaven fortament gravats. Alhora, no tan sols hi va influir la pèrdua de bona part de les terres que els quedaven, sinó que també ho va fer l'important endeutament de les seves rendes. En conjunt, aquest seguit de factors van fer constrènyer la seva situació fins al punt d'entrar en ruïna a principis del segle XVIII.

La desvinculació política i la desaparició biològica (segle XVIII)

A partir de la primera meitat del set-cents va ser quan la família va deixar d'existir com a tal. Els caps de la branca de la baronia de Granera, tot i exercir alguns càrrecs de menor importància sota el govern borbònic, a la segona meitat de segle van allunyar-se de la política de primer ordre i es van centrar en la gestió de les seves espúries i endeutades propietats. Certament, no es pot parlar de desaparició política, sinó d'una desvinculació respecte a les institucions de poder motivada per un cert fracàs polític en no copsar els càrrecs i les aspiracions desitjades. A mitjan segle XIX els Granera es van extingir biològicament.

Per la seva banda, els representants de la branca Talamanca es van emparentar amb els Amat. Aquest fet va fer que les darreres propietats i títols s'integressin en aquesta poderosa família. Francisca de Planella i Erill, filla del darrer senyor de Talamanca, oïdor militar, va ser la mare del primer marquès de Castellbell i àvia del conegut Manuel d'Amat i Junyent, virrei del Perú (1761-1776) .

Conclusions

L'aproximació a l'estudi de la història de la família Planella i la seva acció política, social i econòmica ens ha permès conèixer una mica més la petjada que les elits econòmiques i polítiques van tenir sobre les institucions del Principat de Catalunya entre els segles XIV i XVIII. Alhora, es pot comprovar, a través del seu cas concret, com els seus membres van dur a terme, al llarg dels darrers segles de la baixa edat mitjana i l'era moderna, una vinculació progressiva als càrrecs del poder reial i posteriorment municipal, en paral·lel a un ascens progressiu i constant en l'àmbit econòmic. Això els va portar de ser comerciants i petits propietaris, al segle XIII, a posseïdors, en menys de dues centúries, de bona part de les terres de la zona del Moianès. Cal destacar que la seva voluntat no va ser només acumular propietats, sinó posseir-ne també la juris-

dicció mitjançant diverses compres i concessions reials gràcies al seu apropament i servei a la Corona. En paral·lel, van desenvolupar un conjunt molt ampli i divers d'estratègies socials que els van dur a ocupar no tan sols un lloc preeminent en la política del seu context, sinó també en la societat moderna del sis-cents. Convé dir, però, que la nissaga va anar consolidant-se al llarg del període modern en l'estructura política i econòmica del Principat fins a formar part activa en els ressorts de poder en diferent mesura, però, en funció de la perícia i del saber fer dels diferents representants de la mateixa.

En conseqüència, l'estudi de la trajectòria històrica dels Planella ens convenç de la importància d'aproximar-nos als orígens i a l'evolució dels membres que integren els òrgans polítics i administratius del territori català en el període modern. Per fer-ho ha estat necessari parar atenció no tan sols a la vida dels principals representants, sinó també a la dels seus familiars més propers, per tal de conèixer amb amplitud la dimensió i el perquè de les seves actuacions en cada episodi de la seva història.

En última instància, l'exposició de les vicissituds i de l'evolució dels Planella vol ser un exemple més que permeti observar el fenomen de la renovació social i la monopolització del poder municipal i reial com a via d'ascens i consolidació social i econòmica en la societat de la Catalunya moderna. Les extenses i variades pràctiques de supervivència en el temps emprades per les famílies de la petita i mitjana noblesa per tal d'assolir els objectius que hem descrit en aquest estudi en són un bon exemple. Alhora, serveixen per corroborar la hipòtesi plantejada en un principi: moltes d'aquestes nissagues es van vincular al poder reial i municipal fins a formar part de l'elit dirigent del Principat, teixint en paral·lel un conjunt de projeccions, tant horitzontals com verticals, amb una triple finalitat: aconseguir poder, prestigi i beneficis econòmics.